

Açık Oturum: Müsteşriklerin Kur'an Çevresindeki En Yeni Görüşleri

20 05 Ramazan'ında 11. Kur'an-ı Kerim Fuarı'nın düzenlendiği sırada Kur'an ve Düşünce salonunda "*Müsteşriklerin Kur'an Hakkındaki En Yeni Görüşlerinin İncelenmesi*" başlıklı bir açık oturum gerçekleştirildi.

el-Mustafa Üniversitesi Öğretim Üyesi Hüccetulislam Dr. Zemanî, Tehran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve aynı fakültenin Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı Dr. Mecid Mearif ve Üniversiteler Sosyal Bilimler Kitaplarını Derleme ve Çalışma Kurumu'nun Kur'an ve Hadis İlimleri Bölümü Müdürü Ali Şefî'nin katıldığı bu açık oturumda şarkiyat alanındaki çeşitli konular tartışılıp görüş alışverişinde bulunuldu. Toplantı sonunda oturuma katılanların sorularına cevap verildi. Şimdi bu açık oturumu özetleyerek takdim ediyoruz.

Sunucu:

Önce tartışmanın konusunu ortaya koyacağım. Sonra bununla ilgili diğer mevzuları muhterem hocalarımızla ele alacağız.

Şarkiyatbilim, Ortadoğu araştırmaları veya müsteşriklik ilk kez 1779'da Oxford İngilizce Sözlüğü'ne "oryantalizm" kavramıyla giren bir kelimedir. Aynı kelimeye 1838'de Fransızca sözlükte yer verilmiştir. Genel bir tarife göre bu kavram, Doğu milletlerinin din, dil, tarih, âdetler ve geleneklerini ele alan bilimin bütün dallarını kapsamaktadır. Şarkiyatbilim, bazı kitaplarda üç devreye ayrılan muhtelif aşamaları ve dönemleri katetmiştir. En yeni kategorilendirme dört devreyi esas almıştır:

Birinci devre Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesinden ve bu diyarda ilmî hayatın filizlenmesinden sonra başlar. Yani Avrupalıların, Müslümanların ilmî açıdan çok yüksek bir kemal derecesine eriştiklerini gördükleri ve bilimsel bakımdan Müslümanlarla altyapısal farklılıkları olduğunu anladıkları zaman. Bu devre Endülüs, Akdeniz adaları ve Güney İtalya'nın fethedilmesinden sonra başlar ve Haçlı savaşlarıyla birlikte sona erer.

Oryantalimin ikinci devresi Haçlı savaşlarından sonra Kur'an'ın Maracci tarafından Arapça'dan Latinceye tercümesi ile başlar. Bu tercüme, Avrupa'da Kur'an'ın daha sonraki tercümelerine kaynak olmuştur. Bu devre takriben onsekizinci yüzyılın yarısına kadar devam etmiştir. Bu dönemlerden her birinin kendine has özellikleri vardır. İkinci dönemin özelliklerinden biri, Batıların Doğuların üstünlüğünü teslim etmesidir. Bu konu makale ve teliflerde somut biçimde görülmektedir. Arapça'ya ve İslam medeniyetine abartılı ilgileri vardı. Mesela çeşitli isimler altında İslam ülkelerine öğrenci göndererek ister olumlu ister msuz hedeflerine ulaşmada yararlanmak üzere Arapça'ya aşina olmak istiyorlardı. Kitapları ve eserleriyle İslamî mirasın, genel olarak İslam medeniyetinin özelliklerinin Avrupa'ya intikali, yaygın İslam karşıtlığı ve Kur'an-ı Kerim'i tercümenin başlaması bu devrenin belirgin özelliklerindedir.

Üçüncü devre de onsekizinci yüzyılın yarısından itibaren başlar ve ikinci dünya savaşının sonuna kadar devam eder. Bu dönemde şarkiyatbilim kelimesi oryantalizm veya müsteşrik kavramlarıyla sözlükleri girmiştir.

Dördüncü devre ikinci dünya savaşından sonra başlar. Tartışmamızın ana bölümü bu dönemden sonrasıyla ilgilidir. Bu devrede şarkiyatçıların yaklaşım ve tutumları değişime uğramıştır. Üstat Zemanî'nin konuşmasından sonra bu dönemin özelliklerini genel olarak arzedeceğim.

Dr. Zemanî:

Oryantalistler konu olduğunda genel olarak üç hedefimiz var. Bunların en önemlisi dinî hedeftir. Çünkü şarkiyatçılık düşüncesinin ortaya çıkışının kökeninde kilise vardı. İlk keşişler ve rahibeler bu alana adım atan ilk kişilerdi. Bu nedenle şarkiyatçılık düşüncesinin dinî kökeni vardır.

Bazen de siyasi ve sömürgeci hedefler de sözkonusu olmuştur. Haçlı savaşlarından sonra, yani onsekizinci yüzyılın yarısından itibaren oryantalistler, Batılı sömürgecilerin İslam medeniyetini tanıdıktan sonra sömürgeci hedefleri için planlama yapabilmeleri için İslamî metinler üzerinde araştırmaya ve çalışmaya başladı. Elbette ki ticari hedefler de bu hedeflerin içindeydi.

Müslümanlar arasında şarkiyatçılık düşüncesi hakkında üç ana görüş ortaya atılmıştır: Bir kesim şarkiyatçılık düşüncesine tamamen karşıdır. Fakat neden muhaliftirler? Bu noktada üç yaklaşımla karşı karşıyayız. Biri, oryantalizmin başından itibaren kilisenin şemsiyesi altında ortaya çıktığını, bu keşişlerin insafli kimseler olmadığını, İslam medeniyetini ve Kur'an'ı ılımlı ve insafli inceleyemeyeceklerini söylemektedir. İkinci görüş, oryantalistlerin hilelerinin bilimsel yöntemle bağdaşmadığı ve bu araştırma kiliseden başladığına göre ilmî olamayacağı yönündedir. Üçüncü görüş, İslam'ın aslî kaynaklarına, özellikle de Şifî kaynaklara bakmadığını, yöneldikleri kaynakların esas itibarıyla Ehl-i Sünnet'in kaynakları olduğunu, öte yandan da oryantalistlerin yazdıklarına daha ziyade Müslüman bilim insanlarının önem verdiğini belirtmektedir.

Destekleyenler ise böyle olmadığını söylemektedir. Onlara göre müsteşrikler İslam medeniyetine epeyce yardımcı olmuştur ve İslamî ilimler alanındaki hizmetleri gözardı edilecek gibi değildir. İslamî eserlerin el yazmalarının basımı, yaptıkları fihrist yazımları ve İslamî ilimlere bilimsel araştırma metodunu getirmeleri olumlu hizmetleri arasında sayılmaktadır. Şu anda araştırmada bilimsel metodu kullanıyor olmamızı onlara borçluyuz. Müsteşrikler Kur'an hakkında birkaç eksende çokça tahkik gerçekleştirmiştir. Misal vermek gerekirse, Kur'an'ın kaynağıyla ilgili olarak Kur'an'ın Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşt ve Hanif kaynağı bulunduğunu söylemişlerdir.

Dördüncü dönemin başından itibaren ekseriyet Kur'an nassı ile ilgili olarak Kur'an'ın gayb-ı ilahî menşei olmadığına inanıyordu. Bu kısımda beş yaklaşım görüyoruz: Bunların bir kesimi Kur'an'ın beşerî bir sanat olduğunu ve onu bizzat Peygamber'in (s.a.a) yaptığı ve ürettiğini söylemektedir. Bir kesim, beşerî kaynağa sahip vahiy olduğunu öne sürmektedir. İçlerinden bir grup da vahyin kaynağının taşkın infiallerle aynı şey olduğunu iddia etmektedir. Nöldeke Peygamber'in (s.a.a) hezeyan içinde olduğuna, rüyalar gördüğüne ve bu rüyalara göre Kur'an'ı meydana getirip yazdığına dikkat çeker. Bir başka kesim ise vahyin zihinsel tecrübe veya neuzubillah Kur'an'ın Peygamber'in (s.a.a) sara ve histeri hali olduğunu söylemektedir.

Yürüttükleri tartışmanın diğer eksenini, Kur'an'a ilişkin sure, ayet, cüz, hizip gibi kategorilerin sonradan icat edilmiş olmasıdır.

Mukattaa harflerine dair de tuhaf ve garip fikirleri vardır. Çoğunluğu, mukattaa harflerinin bir dizi anlamsız ve boş harfler olduğuna inanmaktadır. Oysa İslam kültüründe bu harfler manasız değildir. Mukattaa harfleri ve onların Kur'an'daki kullanımıyla ilgili çeşitli tefsirler yapılmıştır. Kıraat farklılıklarıyla ilgili olarak, bu ihtilafın Kur'an-ı Mecid'in tahrif, inhiraf ve düzensizliğinin alameti olduğuna inanmaktadırlar. Nesih meselesi, onun Kur'an'da ortaya çıktığı yerler ve yaygınlığı mevzusunu da tartışmışlardır. Halbuki biz Müslümanlar, neshin, kulların imtihan edilmesi ve Kur'an'ın zaman ve mekânın maslahatlarına uygulanması hedefiyle gerçekleştiğine inanırız. Tabii ki Müslüman ulema bu konuda görüş ayrılığı içindedir. Bir kesim neshin hiç vuku bulmadığını düşünmektedir. Başka bir grup ise neshin gerçekleştiğine inanmakta, ama çok sınırlı olduğunu belirtmektedir. Mesela Ayetullah Hoî (rh) sadece bir konuda (necva ayetinde) nesih bulunduğunu kabul etmektedir.

Ama müsteşrikler, Müslümanların Kur'an ayetleri arasındaki çelişkileri tevیل etmeye çalıştıklarını ve Kur'an'daki çelişkileri izah etmek için neshi bir araç olarak kullandıklarını iddia etmektedir.

Kur'an ve Sünnet ahkâmı arasındaki ihtilaf bahsini ve Kur'an ile fıkıh arasında farklılık tartışmasını da gündeme getirmişlerdir. Mezhep fakihlerinin fetvalarındaki ihtilaf hakkında şöyle demişlerdir: "Bu fakihler, müşküllerini halledebilmek için kimi etkenlerle Kur'an'da nesih düşüncesini icat ettiler." Bunların Kur'an ve fıkhıya dair iddiaları bâtıldır. Kâmil ve tahriften korunmuş bir metin olarak Kur'an'a pek inançları yoktur ve çoğu eserlerinde Kur'an'a kimi eleştiriler yöneltmişlerdir. Kur'an'ın üslubunu sorgular ve şöyle

derler: “Kur’an’da ahenksizlik ve karmaşa vardır.” Böyle ifadeler kullanmaları, Kur’an’ın siyakına ve rivayetlere aşına olmamaları sebebiyledir. Hatta fikhî hükümleri çıkarmak için müstakil ve birinci el kaynak olarak Kur’an’ın itibarından kuşku duymaktadırlar. Bizse daha çok fıkhumuzı Kur’an’a borçluyuz. Bunlar fikhî sorgulamak istediklerinde aslında Kur’an’ı sorgulamış oluyor ve Kur’an’ın güvenilirliği üzerinde kuşku yaratmak istiyorlar.

Hadisle ilgili olarak da mesela Goldziher şöyle demektedir: “Hadisin pek o kadar da güçlü ve açık bir yatağı yoktur.” Joseph Schacht da “Hadisin isnadı zaman içinde şekillenmiştir. Bundan dolayı sahih hadisi sahih olmayandan ayırt etmek mümkün değildir.” demektedir.

Sonraları bu yaklaşımlarda birazdan izah edeceğimiz değişimler meydana gelmiştir. Nesih meselesine ilişkin tartışmalarının da bazı sonuçları vardır. Mesela Kur’an metninin güvenilirlik ve sağlamlığı üzerinde kuşku, ilahî kelam olması ve ebediliğinde şüphe gibi. Bu tür yaklaşımlarda genel tavırları, Kur’an’ın evrenselliğinin sorgulanması şeklindedir.

Müsteşriklerin çalışmalarının bir dizi zaafı ve kuvvetli noktaları vardır. Dikkatsizlik ve meselelere yüzeysel bakış zayıf noktalar arasındadır. Mesela Nicholson, Kur’an’ı okuyan Avrupalıların, onu derleyenlerin sorunları böylesine muazzam biçimde ele almasındaki tereddüt ve ahenksizliğinden şaşkınlığa kapılmaktan kendini kurtaramayacağını söyler. Bill ve Nöldeke de bu tür tartışmaları ortaya atmıştır.

Diğer bir zaaf noktası ise kasıt ve varsayımla bakmalarıdır. Goldziher ve başkalarının eserlerinde kasıtlı bakışa çok sayıda örnek görülmektedir. Ballantyne Irving, Kur’an’ı İngilizce’ye tercümesinin önsözünde meslektaşlarını hesaba çeker ve şöyle der: “Nöldeke ve Bill’in araştırmaları garezlidir.” Tercümesinin önsözünde müsteşriklerin aleyhine kullandığı çarpıcı detaylar vardır. Arapça’yı anlama ve yorumlamada hata da kimi müsteşriklerin sorunlarından biridir.

Sunucu:

Sayın Dr. Zemanî, size göre müsteşriklerin Doğu, İslam ve Kur’an’a karşı tavırları insafli midir?

Dr. Zemanî:

Sayın Şerifi’nin sorusuna cevap vermeden önce girişteki konularla ilgili izahımı tamamlayayım. Sayın Şerifi, tamamlanması gereken iki noktaya değindi. Birinci nokta şarkiyatbilimin tavrı, hedefleri, motivasyonu ve mahiyetine ilişkindir. Esas itibarıyla müsteşriklik şarkiyatçılık olarak tercüme edilmiştir. Şarkiyatbilim kavramının sonundaki “bilim” eki onun bilimselliğini ifade etmektedir. Oysa oryantalizm (şarkiyatçılığın Latince muadili) bu anlama gelmemektedir. Bildiğiniz gibi muhtelif bilim dallarını tanıtmak için “logy” son eki kullanılır. Logy “bilim” anlamına gelir. Ama burada logy kullanılmamış ve “izm” kullanılmıştır. “İzm” temelde eğilim ve inanç için vazedilmiş bir ektir. Bendenize göre müsteşrikler başlangıçta farkında olmaksızın zihinlerindeki gerçeği dile getirirken oryantalizm

kelimesini şarkiyatbilim olarak vazetmişlerdir. Oryantalizm kelimesi bunun sırf bilimsel bir akım olmadığını, belli bir hedefi olan ve operasyon içeren bir akım olduğunu göstermektedir. “İzm” ekol ve akımın nişanesidir.

Değınilen daha da önemli ikinci nokta şarkiyatbilimin dönemleri meselesidir. Kendileri şarkiyatbilim için dört devre saydılar. Ben de değerlendirmelerimle gördüm ki eğer şarkiyatbilimi insanlık tarihinin gerçeği olarak ele alırsak başlangıcı milattan önce altıncı yüzyıla kadar gidecektir. Hahamenişlerden önce, İran ve Yunan iki büyük imparatorluğun rekabet ettiği sırada başta ticari rekabet olarak, bir yüzyıl sonra ilk müsteşriklik hareketi başlar ve Makedonyalı İskender, Yunan'ın dünya fatihi padişahı ünvanıyla yola düşerek bütün Doğu ülkelerini ele geçirir. İskender, Çin seddine kadar ulaşmayı başardı. Batının bu büyük ordusunun Doğuyu istila etmesinden önce onun hizmetinde şarkiyatçılar çalışıyordu. Onlar Doğu ülkelerinden birtakım bilgiler elde ettiler ve o bilgiler ışığında ilerleyişlerini sürdürerek ta oralara kadar gidebildiler. İskender, Çin seddinin kapılarına dayanđında gençlik çağında dünyadan göçtü ve hareket durdu.

Sonraları onların ardından Selçuklular ve diğerleri geldi. Doğu ülkelerini bölüştüler, bir süre İran'da ve başka ülkelerde kaldılar ve bu bölgeleri nüfuzları altında tuttular. Bence milattan önce altıncı yüzyıldan itibaren şarkiyatbilimin tarihsel cereyanı başlamıştır. Bu da yerkürede Doğu ve Batı iklimleri arasındaki kadim rekabetin başlangıcı olmuştur. Saldırganlık ve hücumda ilk hareket Batıdan gelmiştir. Daha sonra buna karşılık olarak Doğu tarafından da bazı hareketler vuku bulmuştur. Müsteşriklerin onunla eşzamanlı, hatta belki onun öncüsü olduğu bu rekabetin yaklaşık oniki yüzyılı Batılılar tarafından yürütülmüştür. Ben bu döneme şarkiyatbilimin birinci devresi adını veriyorum (İslam'dan 12 yüzyıl önceki dönem). Bu rekabet Hz. Mesih'in (a.s) miladına kadar devam etmiştir. Hz. Mesih'in (a.s) miladından sonra rekabetin çehresi değişmiş ve İslam'ın zuhuruna kadar 6 yüzyıl sürmüştür. Hatem-i enbiya Muhammed b. Abdullah (s.a.a) zuhur ettiği ve İslam son ilahî din olarak Doğuda ortaya çıktığında İslam'daki oldukça rasyonel sermaye sebebiyle Peygamber'in (s.a.a) İslam kültürünü yalnızca sunmasıyla hem Doğulular hem de batılılar onu hemen kabul etti. İslam'ın zuhurundan yaklaşık dört yüzyıl önce, yani miladi ikinci ve üçüncü yüzyıldan itibaren Avrupa ve Batı devleti kilisenin ve keşişlerine eline geçmesine rağmen İslam dünyaya arzedildiğinde Batılılar onu kabul etti ve ilk iki yüzyılda İslam'ın fütuhata Fransa'ya kadar ilerleyebildi. İspanya ve Fransa'nın bir bölümü İslam'ı rahatlıkla kabul etti. Kilise sistemi ve Batı egemenliği bir anda bu çekişmede Batının sert biçimde yere çakıldığını hissetti.

Mesih'in dini hurafelerle dolu olduğundan İslam karşısında boy gösterme kabiliyetinden yoksundu. Askeri ve siyasi kuvvetleri de yoktu. Müslümanların iman gücü ise onlarınkiyle kıyaslanmazdı bile. Bu sebeple ciddi bir yenilgi aldılar. Hicri ikinci ve üçüncü yüzyılda bu yenilgi yaşandı. Ben bu devreyi şarkiyatbiliminin ikinci devresi olarak adlandırıyorum. Bu dönemde şarkiyatbiliminin çehresi değişmiş ve İslambilimi kimliğin bürünmüştür.

Artık şarkiyatbilimin eski ticari ve siyasi mahiyeti değişmiş ve şarkiyatbilim İslambilim olmuştur. Şarkiyatçılar Haçlı savaşlarından önce işte bu ikinci yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle Dimeşekli Yuhanna hicri ikinci yüzyılda ve Emevilerin Şam'daki

hükümet sisteminde, Beni Ümeyye devletinde kendini gösterdi ve İslambilimini başlattı. Yine orada İslam'a karşı iki kitap yazdı. Biri, "Müslümanlarla Münazara" adlı kitaptır. Diğeri ise "Müslümanlarla Konuşma ve Tartışmanın Yolları" isimli kitaptır. Aslında bu iki kitap onun, bu süre içinde gerçekleştirip Batılılara ve evanjeliklere takdim ettiği İslambilimi faaliyetinin ürünüdür. Bu tür faaliyetler Peygamber (s.a.a) hayattayken daha soluk şekilde görülüyordu. Peygamber'i (s.a.a) ve halifeleri görmek için Batıdan Doğuya yönelen Hıristiyan ve Yahudi toplulukların tamamı Batılıların şarkiyatbiliminin tezahürleridir. Mesela Necran Hıristiyanlarından bir grubun Peygamber'in (s.a.a) yanına gelmesi ve onlarla ilgili mübahale ayetinin nazil olması gibi. Özellikle halifeler devrinde İslam havzasına giriş yapan başka gruplar da böyledir. Tabii ki neticeler farklıydı. Bir grup geldiğinde tahkik yapıyor ve Müslüman oluyordu. Çoğu da olmuyor ve geri dönüp gördüklerini naklediyordu. Bazıları ise hasmane güdüyle bu tecrübeden İslam'a darbe vurmak için istifade ediyordu. İslam'ın zuhurundan Haçlı savaşları öncesine kadarki bu döneme şarkiyatbilimin ikinci devresi adını veriyorum. Bunu, daha önce bahsi geçen dört döneme eklemek gerekir. Böylece toplam altı dönemden oluşmaktadır.

Elbette ki Haçlı savaşları döneminde inancımaya göre şarkiyatbilimin mahiyeti değişmiş ve askerî şarkiyatçılık dönüşmüştür. Yani Batılılar askerî uzmanlarını Arap Yarımadası'ndaki askerî durumu incelemek ve stratejiyi öğrenmek üzere gönderdiler. Haçlı savaşlarından sonra şarkiyatbilim yeni bir motivasyon ve renk kazandı. Aslında Batı, İslam'ın zuhurundan beri dört yüzyıl İslam'a ve Doğuya karşılık verememiş ve düzenli olarak geri çekilmişti. Kitap yazıyorlardı ama kitaplarının İslam'a karşılık veremediğini görüyorlardı. Müsteşrik gönderdiler, fakat hiçbir şey yapamayacaklarını gördüler.

Bu müsteşriklerden birinin raporlarında şöyle geçer: "Batı, İslam'ı tanımak için ne kadar müsteşrik gönderdiyse hepsi Müslüman oldu ve orada kaldı." Yani tam tersi bir sonuç elde ettiler. Bu durumda kültürel ve dinî bakımdan hiçbir şey yapamayacağını gördüler. İslam'ın durmaksızın ilerlediğini anlamışlardı. Üstelik bu durum, İslam medeniyetinin dördüncü yüzyılından sonra görülüyordu. Özellikle de bütün ihtişamıyla Endülüs'te. Tarihte en büyük kütüphane dört milyon kitapla Endülüs'teydi. Bugün İran'daki büyük kütüphanelerin kitap sayısından yaklaşık dört kat fazla. İran'daki büyük kütüphanelerine ilişkin aldığım istatistik, bir milyondan az veya bir milyondan biraz fazladır. Batı başka çare göremeyince ve Hıristiyanlığın yokolmakta olduğunu görünce çaresizlik içinde savaşı tek yol olarak kabul etti. Bana kalırsa Haçlı savaşlarının temel nedeni buydu. Onlar, Hıristiyanlığın varlığını ve kendi hakimiyetlerini kurtarmak için ikiyüz yıl savaştılar. Bunda başarılı da oldular. Bu ayrı bir bahistir.

Haçlı savaşlarının sona ermesinin ardından şarkiyatbilimin bir sonraki devresi başladı. Batılılar İslam medeniyetine diz çöktürmeyi başarıncaya Müslümanların bilimini Batıya aktarmaya gelmişti. Batı yüzyıllarca bilimden mahrum kalmıştı. Hem dinî ilim hem de dünyevî ilimden. Her iki bilimi de Müslümanların elinde buldular. Böylelikle tercüme hareketi başladı.

Şarkiyatbilimin dördüncü dönemi olan bu devresine tercüme hareketi ve Müslümanların bilim ve medeniyetinin Batıya intikali dönemi adını veriyorum. Bunun, bir dünya

meseleyi içeren Müslümanların muazzam kütüphanelerin çalınması ve diğer haberlerle dolu çok ayrıntılı bir öyküsü vardır.

Avrupa’da bilimsel hareketin gözlemlendiği miladi onaltıncı yüzyıla kadar devam eden sonraki dönemlerde kanaatimce müsteşirliğin bir sonraki devresi başlamış ve ondokuzuncu yüzyıla dek sürmüştür. Şarkiyatbilimin son devresi, şarkiyatçılığın bir parça bilimsel renk kazandığı yirminci yüzyıldadır. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın başında gerçekten samimiyetle, gerçeği arayarak ve tarafsızlıkla gelen ve çok da iyi eserler ortaya koyan müsteşirler görüyoruz. Bu müsteşirlerin attığı olumlu adımlar takdire şayandır. Ondört yüzyıl boyunca sergilenen ihanetlerin hesabı ise kendine aittir.

Müsteşirlerin Doğu ve İslam’a karşı tavrının ne olduğu, insafı mı yoksa maksatlı mı davrandıkları sorusu aslında Sayın Şerifi’nin konuşması içinde belli ölçüde cevaplandı. Yani hizmetler ve ihanetlerden bahsettiler. Benim de girizgâh mahiyetindeki konuşmamda yeterince değerlendirilmiş oldu. Sonuç itibarıyla cevabı bilimsel kategorilendirmeye dönüştürüyüm ki zihinlerde kalıcı olsun.

Bana kalırsa temelde tarihteki şarkiyatbilim akımının tümü üç grup şarkiyatçıyı kapsamaktadır:

Birinci grup, insafı ve hakikati arayan müsteşirlerdir.

İkinci grup, kilise tarafından çalıştırılan evanjelik müsteşirlerdir. Bu akıma “dinî müsteşirlik” de denilebilir.

Üçüncü grup, müsteşirlikleri yalnızca siyasi olan sömürgeci müsteşirliktir.

İnsafı müsteşirler hem geçmişte hem de günümüzde vardır. Bu çeşit müsteşirlere örnek olarak New York’ta Columbia Üniversitesi’nde Doğu dilleri hocalığı yapmış olan Edward Said’in adı zikredilebilir. “Oryantalizm” isimli bir kitabı vardır ve şarkiyatçılık konusundaki seçkin konumu Amerika üniversitelerinde herkes nezdinde kabul görmüştür. *Oryantalizm* kitabı, aralarında Farsça’nın da bulunduğu dünyanın yaşayan dokuz diline tercüme edilmiştir. Said, Hıristiyan ve Amerika vatandaşı olmasına rağmen Amerika’da üniversitelerde ders verdiği kırk yıl boyunca Batı karşısında Doğuyu savunanlardan biri olmuştur. Hatta Hıristiyanlık karşısında İslam’ı savunanlar arasında gösterilmektedir. O hem Hıristiyan olduğunu açıklıyor hem de net biçimde müsteşirlerin tarih boyunca İslam’ı doğru tanıtmadığını ve kavramlarını tersyüz ettiğini söylüyordu. “Oryantalizm” kitabında sözlerini teyit eden örneklere yer verir ve İslam’ın haklılığını savunur. Dolayısıyla insafı bir müsteşiriktir ve onu yüzyıllımızda İslam’ı savunan biri olarak tarif etmek mümkündür.

Başka insafı müsteşirlerden biri de Alman Johann Reiske’dir. Hıristiyandır. Şarkiyatbilim merkezlerinde ve ülkesinin üniversitelerinde faaliyet gösteriyordu. Batıda İslam aleyhinde yürütülen ve oryantalistlerin ortaya attığı pek çok propagandayı tenkit etti. Mesela müsteşirlerin Peygamber’e (s.a.a) vahyin nüzulünü inkar eden propagandaya şiddetle karşı çıktı ve şöyle dedi: “İslam Peygamberine nispet ettiğiniz şey öyle değildir. O, gerçekten de yüce ve ilahî bir insandı. Maddî dünyanın ötesinden ilham alıyordu.” Kur’an konusunda gündeme getirilen eleştirilerin birçoğuna cevap verdi.

“Tarihu Hareketi’l-İstişrak” adında bir kitabı bulunan Hıristiyan müsteşrik Johann Fück “İnancıma göre Johann Reiske Arap edebiyatının şehididir.” der. Sonra onun hayat hikayesi anlatırken şöyle der: “Johann Reiske bilimsel bakımdan çok yüksek bir makamda olmasına rağmen İslam’ı savunması nedeniyle Alman üniversitelerinde ders vermesi yasaklandı. Onu üniversitelerden kovdular ve evde oturmaya mecbur ettiler. Sonuçta fakirlik içinde çeşitli hastalıklara yakalandı. Mali gücü bulunmadığından İslam’ı ve Kur’an’ı savunma yolunda dünyadan göçtü.”

Johann Fück, Johann Reiske Arap edebiyatının şehidi olduğunu söylüyor, ama araştırıp gördüm ki böyle değildir. O aslında İslam yolunda şehit oldu. Özellikle de asr-ı saadette yaşanan ihtilaflar ve Ali’nin (a.s) halifelerle mücadeleleri üzerine beyan ettiği görüşlerini incelediğimde onun insafı bir hakem konumunda bulunduğundan Ali’ye (a.s) hak verdiğini ve Hz. Ali’nin (a.s) üstünlüklerini dile getirdiğini tespit ettim.

Bu benzeri insafı müsteşrik simalar da vardır ve bana göre yaptıkları işler takdire değerdir.

İkinci grup, evanjelik müsteşriklerdir. Evanjelik müsteşrikler devresini Dimeskli Yuhanna’dan başladığını söyleyebiliriz. Yüce Petrus veya Arapların ifadesiyle el-mübeccel ya da el-mükerrrem Petrus -Kur’an’ı Latince’ye çeviren ilk mütercim- evanjelik İslambilim ve şarkiyatbilimin başlatıcısı sayılmaktadır. Tabii ki onun Kur’an tercümesini dört yüzyıl boyunca basmadılar ve çoğaltmadılar. Bu tercümeden sadece kiliseler ve o da tenkit için yararlandı. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyılda bu tercümenin basılması için girişimde bulunuldu. Ben, tarih boyunca onaltıncı yüzyıldan önceki çoğu müsteşriki evanjelik müsteşrik kabul ediyorum. Daha açık bir ifadeyle, keşişler, şarkiyatçılar ve İslamiyatçıların ekseriyetini oluşturmaktadır. O nedenle şarkiyatbilim ve İslambilim kiliselerde yapılmıştır. Müsteşriklik kilisenin işiydi ve şarkiyatbilim faaliyetlerinin en büyük hacmini kiliseler üstlenmişti. Petrus’tan sonra en seçkin şarkiyatçı olan Raymond Lewis de keşişti.

Üçüncü grup sömürgeci müsteşriklerdir. Sömürgeci müsteşriklik daha çok onaltıncı ve onyedinci yüzyıldan itibaren başlamıştır. Yani İngiltere, Fransa, Portekiz, İsveç vs. gibi Avrupa devletlerinin ve nihayet Amerika’nın Doğu ülkelerini sömürgeleştirme sahasına girdiği zamandan bu yana. Bu iş için şarkiyatçılara ihtiyaç duydular. Onları bu ülkelere göndererek Doğuyu tanyabileceklerdi.

Sunucu:

Müsteşriklerin Kur’an ilimleri alanındaki araştırmaları hangi zeminde gerçekleşmiştir:

Dr. Mecid Mearif:

Herşeyden önce müsteşriklerin, Müslüman olan ve İslam araştırmaları ve Kur’an tahkikinde bizimkine benzer görüşler taşıması mümkün sınırlı sayıdaki azınlıktan ayrı olduğunu söylemeyi gerekli görüyorum. Tüm müsteşrikler iki türe ayrılabilir: Biri, İslam karşıtı konumdan İslam’ın kaynaklarını çalışan ve esas itibarıyla İslam, Kur’an ve Peygamber’in (s.a.a) şahsiyeti hakkında Yahudi Goldziher örneğindeki gibi tahlillere sahip müsteşriklerdir.

Bunların, İslamî araştırmalara girer girmez başka bir hedefleri olduğu besbellidir. Yani ta en başından itibaren, İslam'ı çelişkilerle dolu bir din ve Kur'an'ı muharref, güvenilirmez, karmaşık ve çelişkili bir kitap şeklinde tavsif edebilmek için İslam'la uğraşmaktadırlar. Hatta İslam Peygamberini okuyucular gözünde, aklına gelen her sözü vahiy kalıbında insanlara dayatan bir şahsiyet gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Bunların Kur'an hakkında söyleyeceği en iyi şey, Kur'an'ın, itikadî ve ahlakî meseleleri ortaya koyarken Tevrat ve İncil'in etkisi altında bir kitap olduğudur. Bu grup müsteşrikler yalnızca İslam'ın zaafalarını bulmanın peşindedir. Bir zaaf bulamazlarsa icat ederler. Bulurlarsa büyük gösterir ve en berbat ifadeler olarak okuyucularına sunarlar.

Fakat ikinci grup müsteşrikler ilke olarak böyle bir tabiata sahip değildirler. Motivasyonları bilim olabilir ve İslamî meseleleri araştırıp sonuçları sunmanın peşindedirler. Fakat bu müsteşrikler de birtakım sebeplerle İslamî muhakiklerin vardığı neticelerin aksine sonuçlara ulaşmaktadır ve kaçınılmaz olarak bunların görüşleri de bizim için makbul değildir. Yani tenkit ve tahkike muhtaçtır. Onların motivasyonu görünüşte bilim olsa da ve İslam karşıtı tutumdan Peygamber'in (s.a.a) şahsiyetine veya İslam ve Kur'an'ın mahiyetine bakmıyorlarsa da itikadî önyarguları nedeniyle ister doğal olarak bizim araştırma disiplinimize sahip olamayan ilmî kaynak ve dayanakları bakımından, ister tarihsel şahitler ve hadisin tenkit temelleri bakımından olsun bizim tenkit prensiplerimizle mukayyet değillerdir. Bu sebeple ve başka nedenlerle İslam düşünürleri için kabul edilemez olan ve görüşleri şiddetle tenkide muhtaç sonuçlara varmaktadırlar. Bu grup müsteşriklerin çalışmalarına örnek, -Farsça'ya tercüme edilmesi sevindirici, tahkik edilip incelenebilir- Régis Blachère'in "Âsitane-i Kur'an" kitabıdır. Kitabı Farsça'ya merhum Dr. Mahmud Ramyar çevirdi. Bu kitaptaki büyük iyilik, merhum Dr. Ramyar'ın tahkikli dipnotlarıdır. Merhum Dr. Ramyar hem bu kitapta hem de "Tarih-i Kur'an" kitabında Blachère'in ve bu grup müsteşriklerin pek çok görüşünü açıklayıp tenkit etmiş ve sorunlu yanlarını belirtmiştir.

Bu girişten sonra müsteşriklerin Kur'an'la ilgili en önemli meselelerde tahkike alaka duyduklarını belirtmem gerekir. Bunlar Kur'an'ın tarihi alanında istekle çalışmış ve bu konuda bilimsel tahliller yapmışlardır. Aynı şekilde sahabe mushafı ve aralarındaki farklılıklar, Kur'an hattı ve Kur'an'da muhtelif kuraatlar, Kur'an'ın çeşitli mevzuları ve surelerin tertibi konularında da araştırmalar yapmışlardır. Surelerin tertibi konusunda birtakım listeler göstererek Kur'an surelerinin o sıralamayla nazil olduğunu iddia etmeye çalışmışlardır.

Bunlar aynı zamanda sadr-ı İslam şahsiyetleri, her birinin kişilik özellikleri ve hassasiyetleri hakkında incelemelerde bulunmuştur. Mesela Abdullah b. Mesud, Ali b. Ebi Talib, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit'in hangi eğilimde olduğunu bilirler. Şahsiyetlerini analiz ederek mushafı hakkında yargıda bulunabilmek için Kur'an'ın etkili isimlerini tek tek tahkik etmeye çalışmışlardır. Kur'an'daki kavramların ihtilafı meselesini nesih kavramı mecrasında incelemişlerdir. Yine Kur'an ayetlerinin muhkem ve müteşabih, nasih ve men-suh, âmîm ve hâss gibi tasnifi hakkında araştırmalar yapmış ve çok sayıda makale ve kitap yazmışlardır. Bunların bir kısmından haberdarız, ama bir kısmını da bilmiyoruz. Genel olarak bakıldığında Arap yazarlar ve Ehl-i Sünnet'in Kur'an ilimleriyle uğraşan âlimleri müsteşriklerin fikir ve inançlarına biz İranlılardan daha fazla aşınadır. Bu eserleri incelemiş ve ciddi tenkitler getirmişlerdir.

Goldziher Yahudi bir müsteşriktir ve ekserisi Arapça'ya tercüme edilmiş çok sayıda kitabı vardır. Onlardan biri "Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami" adındadır ve Müslümanların tefsir metotları hakkında yazılmıştır. Diğer kitabı "el-Akide ve's-Şeria"dır. Her iki kitap da Arapça'ya tercüme edilmiştir. Günümüzde bu kitaplar karşısında büyük bir görevimiz var. Goldziher'in İslam ve Kur'an'a dair yanlış analizlerine cevabımızı Arap mütercimlere ve münekkidlere sunmalıyız. Çünkü onlar, müsteşriklerin fikirlerini bazen Şia açısından kabul edilemez prensiplerle tenkit etmişlerdir. Buna bir örnek, Muhammed Ebu Leyle'nin telifi olan "el-Kur'anu'l-Kerim mine'l-Manzuri'l-İstişrakî" kitabıdır. Bu kitap, Leiden basımı İslam Ansiklopedisi'nin bir müsteşrik tarafından yazılmış "Qoran" maddesini tahkik ve tenkit için kaleme alınmıştır. Bu kitabı okuduğumuzda bu Ehl-i Sünnet âlimin fikirlerinin de tenkit edilebileceğini hissediyoruz. Zira onlar kendi düşünce temelleriyle müsteşriklerin görüşlerine karşılık verdiler. Mesela Ehl-i Sünnet'in fikrî prensiplerinden bir tanesi Kur'an'ın yedi harf esasına göre nazil olduğudur. Şia bunu kabul etmez. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'in âlimleri böyle görüşlerle müsteşriklerin fikirlerini tenkit etmiştir. Bu işte ne kadar başarılı oldukları incelemeyi hak ediyor. Öyle anlaşılıyor ki bu tenkitlerin kendisi eleştiriye muhtaçtır. Yahut mesela Ehl-i Sünnet âlimleri Kur'an'ın toplanmasını Ebubekir dönemine nispet etmektedir. Şia'nın bazı büyükleri ise bunun aksini düşünmektedir. Kastettiğim şudur ki, bugün bizim artık vasıtasız olarak müsteşriklerin görüş ve fikirlerine karşılık vermemizin zamanı gelmiştir. Gerekirse bu konuda ilmî tenkit için adım atmalıyız.

Sunucu:

Sayın Dr. Zemanî'den, Kur'an'ın müsteşrikler tarafından tercüme edilmesi ve yine son dönemde Leiden Kur'an Ansiklopedisi'nde (EQ) konu edilen müsteşriklerin yeni görüşleri hakkındaki özet değerlendirmesini rica ediyorum.

Dr. Zemanî:

Bu vesileyle Kur'an'ın müsteşrikler tarafından tercüme edilmesi konusunda iki meseleyi ele alacağım. Birinci konu kısa bir istatistikle ilgilidir. İkinci meselede ise Batılıların Kur'an tercümesine girişmesinin sırrını kendi dillerinden aktarıp tahlil edeceğim.

Birinci konuyla başlayalım. Kur'an'ın Latince'ye çevirisi olan ilk tercüme Petrus tarafından miladi onikinci yüzyılda gerçekleşti. Üzerinden üç dört yüzyıl geçene kadar da basılmadı. Fransızca'ya ilk tercüme ise Fransa'nın Mısır sefiri tarafından 1647 yılında yapıldı. Kur'an-ı Kerim İngilizce'ye ilk olarak 1649 senesinde tercüme edildi. Hollandaca'ya ilk defa 1658 yılında tercüme edildi. Kur'an'ın ilk Almanca tercümesi 1688 yılında yapıldı. Hollandaca'yla eşzamanlı oldu. Onyedinci yüzyılda Kur'an'ın tercümesi oldukça yaygınlaştı. Kur'an'ın Avrupa dillerine tüm tercümeleri arasında müsteşrikler tarafından yapılanların sayısı şöyledir: Ondört kez Almanca'ya, on kez İngilizce, İtalyanca ve Rusça'ya, dokuz kez Fransızca ve İspanyolca'ya, yedi kez Latince'ye, altı kez Hollandaca'ya. Bu istatistik son birkaç yıla aittir. Son birkaç on yılın tercümeleri de hesaba katılırsa sayı daha da artacaktır.

İzleyici Sorusu:

Müsteşriklerden kastınız Müslüman olmayanlar mı?

Dr. Zemanî:

İstişrak ve müsteşrikin tarifinde ihtilaf vardır. Sorunuz yerindedir. Çünkü halihazırda karşımızda iki kavram vardır. Biri, Müslüman olsun olmasın Batılı müsteşrik, diğeri de ister Batılı ister Doğulu olsun gayri Müslim müsteşriktir. Yani bir Hıristiyan veya İzutsu gibi Japonya'dan bir Budistin İslambilim araştırmalarına yönelmesi anlamında. Birinci anlamda müsteşrik yoktur. Müslüman olmayan İslambilimci manasına gelen ikinci anlamda müsteşrik de coğrafya değil, inanç sınıрыyla ayrılır. Bu konuda bendenizin kastettiği Müslüman olmayan anlamında müsteşriktir. Batılıların veya daha net bir ifadeyle gayri Müslimlerin neden Kur'an tercümesine yöneldiklerine gelince, Dr. Mearif'in konuşmasında farklı motivasyonlar olduğuna değinilmişti. Kur'an'a alakaları nedeniyle veya Arap edebiyatına ilgi duydukları için Kur'an'daki maarifle ilgilenmeksizin Kur'an tercümesine yönelmiş Hıristiyan müsteşrikler çıkabilir. Fakat bir Hıristiyan veya Yahudi'yi Kur'an tercümesine yönlendiren motivasyona hakim renk doğal olarak dinî güdü olacaktır. Daha net ifadeyle İslam karşıtlığı ve Kur'an karşıtlığı motivasyonudur. Nitekim tarihte Latince'ye yapılan ilk Kur'an tercümesi bir keşiş tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir keşiş konu olunca Kur'an maarifine ilgisi nedeniyle bu işi yaptığı söylenemez. Özellikle de dört yüzyıl onu saklı tutmuşlarsa. Burada bizzat kendilerinin bazı itiraflarını ele almaya gerekli görüyorum. İlk itirafı, miladi onikinci yüzyılda Kur'an'ı tercüme girişmiş Latince mütercimi Petrus'tan nakledeceğim. Kur'an'ı tercüme etmekteki hedefini şöyle izah eder: "Hiç değilse Hıristiyan bilginler Kur'an'daki zayıf noktaları keşfedip açıklayarak İslam'ın tebliğ ve daveti karşısında Hıristiyanlığın bağlılarının imanını aşılarsalar. Böylece Kur'an'ın değersiz cazibeleri onların inancını değiştiremeyecektir." (Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî, s. 44). İkinci itiraf Hamburglu rahip Abraham Hinkelman'a aittir. Kur'an'ın tercümesinin Papa Aleksandr tarafından yasaklanmasından bir müddet sonra 1667 yılında Kur'an tercümesine girişti. Keşişler onun Kur'an'ı tercüme etmesine karşı çıktılar. Fakat kendisi hedefini şöyle açıklar: "Bu kitabın yayınlanması dinî bir hareket değildir. (Kastettiği İslam dinidir). Bilakis Arapça'yı inceleme doğrultusundadır. Hulasa Kur'an'ın zaafı bu vesileyle gösterilmiş olacaktır." Bu söz, yirminci yüzyılın Hıristiyan müsteşriki Johann Fück'ün telifi olan "Tarihu Hareketi'l-İstişrak" kitabında geçmektedir. Johann Fück, tartışma ve tenkit sahasına cesaretle adım atmış insafli müsteşriklerdendir.

Üçüncü itiraf, 17. yüzyılda, kendi Kur'an tercümesine ayrıntılı bir önsöz yazan ve Hıristiyanlık öğretilerini savunmak üzere tercüme dipnotları düşen Maracci'den geldi. Maracci keşişlerin itirazlarıyla karşılaşınca yaptığı çalışmayla ilgili olarak şöyle dedi: "Bu Kur'an'ı yayınlamanın özü, İslam'a karşı Katolikliği savunma hareketi olmasıdır."

Bunlar Hıristiyanların kendi kitaplarında ortaya koyduğu açıklamalardır ve bazı sonuçlar almayı da başarabildiler. Hıristiyanlar Kur'an tercümelemleri neşredip kendi araştırmacılarının istifadesine sunmakla araştırmacılarını İslam'ı araştırmaya ve İslam aleyhinde tenkit ve reddiye yazmaya teşvik ettiler. Aslında bu eleştirilerin başlangıç noktası Batı ülkelerinde

yapılan işte bu tercümelemlerin incelenmesiydi. Dolayısıyla Kur'an'ı tercüme etmeye odaklanmış çoğu müsteşrikin motivasyonu İslam aleyhinde tenkit ve reddiye yazmaktı. Elbette ki bir kısmı da (yaklaşık 30 kişi) insafılı biçimde İslam'ı incelemeye koyulmuştu.

Bu yargımız, ağırlıklı olarak gazezkâr ve olumsuz saikle yapılan Kur'an tercümelemleriyle ilgilidir. İlmî kaygı güden ve maksatsız az sayıda insan da tabii ki vardır.

Sunucu:

Şimdi müsteşriklerin zayıf noktalarını açıkladıktan sonra ilmî insaf şarkiyatçıların müspet özelliklerine de değinmemizi ve bu bilim insanlarından hangi örnekleri alabileceğimize bakmamızı icap ettiriyor.

Dr. Zemanî:

Müsteşriklerin en bariz özelliği, bilimsel çalışmalarının metodik olmasıdır. Bilimsel metot bir tür kuşatıcılık, derleme ve denge esasına dayanır. Müsteşrikler hakikate ulaşmak için derecelendirmeyi temel alma ve çıkarım yönteminden oluşan bilimsel metoda riayet ettiler. Şarkiyatçılar, oldukça dikkat çekici kendine özgü niteliklere sahiptir. Sami ve Aryen aslî dillerden yararlanmak bunların arasındadır. Müsteşriklerin ekserisi çok sayıda dile hakimdir. Mesela Spuler 15 dil biliyordu. Bittner 51 dil ve lehçeye vakıftı. Reinhart Dozy Sami, Latin, Fransızca, Arapça ve İspanyolca'ya aşinaydı. Müsteşriklerin bir başka olumlu özelliği uzmanlaşmaya dönük çalışmalarıdır. Bazı Müslüman âlimler gibi bilimsel araştırmalarının sınırlarını geniş tutmazlar. Azimleri herkes nezdinde dillere destandır. Mesela özet Sami diller sözlüğünü yazması oniki yıl süren Edmund Custer günde 16-17 saat çalışırdı. Gerçekten de takdire şayandır. Flügel, İbn Nedim'in el-Fihrist kitabının el yazma nüshasının edisyonunu 25 yılda tamamladı. Bu müspet noktalar bizim için yapıcı olabilir. Şarkiyatçıların Müslümanlara yaklaşımı farklı farklıdır. Müsteşrikin İslam'a ve Kur'an'a bakışı neseldir. Bilimseldir ve dine dışarıdan bakıştır. Halbuki Müslümanlar İslam hakkında araştırma yaparken kendi önyargılarını işin içine karıştırır ve bakışları içeridendir. Tanınmış şarkiyatçılardan Jacques Waardenburg'un meşhur bir cümlesi vardır: "İslam Müslümanlar için bir norm ve ülküdür. Fakat araştırmacılar için bir araştırma konusu ve tahkikini etrafında topladığı semboldür. İslambilim, İslam dininin normatif olmayan incelemesidir." Bu nokta Müslümanlar ile müsteşrikleri birbirinden ayırmaktadır.

Konumuz müsteşriklerin Kur'an çevresindeki yeni görüşleri olduğuna göre bu görüşleri liste biçiminde arz edeyim:

Önemli tartışmalardan biri Kur'an'ın toplanmasıdır. Wansbrough, Kur'an'ın toplanmasının Peygamber'den iki veya üç asır sonra gerçekleştiğine inanan müsteşriklerdendir. Daha yakın zamanlara gelirse bazı müsteşrikler bu düşüncüyü olumsuz bulmaktadır. John Burton, nesih meselesi üzerine yazdığı kitabında Kur'an'ın nihai metninin verilen bu dönemden (Wansbrough'nun söylediği) çok daha erken bir zamanda toplandığını belirtir. Harvard Üniversitesi hocası William Graham, Wansbrough'nun görüşlerini reddeder. Andrew

Rippin de Wansbrough'nun teorisini reddeder. Estelle Whelan'ın "Unutulan Şahitler"¹ adlı bir makalesi vardır. Orada Kur'an'ın erken zamanda toplandığına dair dayanakları zikreder ve Kur'an'ın hcri birinci yüzyılın başlarında toplandığına üç tarihsel delil getirir. Bu delillerden biri, Beytü'l-Mukaddes'te Abdülmelik b. Mervan'ın halifelik dönemine ait Kur'an yazmalarıdır. Diğer Velid b. Abdülmelik'in halifelik döneminden kalma Kur'an yazıdır. Bunlar Medine Mescidinin duvarlarındaydı. Son olarak tarih kaynaklarında geçen değinilerdir. Bunlardan insafı bir sonuç çıkarmış ve Kur'an'ın hicri birinci yüzyılın başlarında toplandığını belirtmiştir.

Sunucu:

Sonraki sorum Dr. Mearif'e olacak. Müsteşriklerin araştırmaları karşısında bizim görevimiz nedir?

Dr. Mearif:

Müsteşriklerin İslamî araştırmalarında birtakım özellikler vardır. Çoğunu siz söylediniz. Bir ilave yapayım. Müsteşrikler tikelcidir. En eski kaynaklara dönerek dayanaklar bulmaya gayret eder ve onları esas alıp tahlillerini ortaya koyar. Karineleri bir araya getirme ustasıdır. Çözümleme, analiz ve çıkarım üstadıdır. Müsteşriklerin araştırmalarındaki bu çalışma görülmeye değerdir. Buna mukabil bazı meseleler de vardır ki işteki eksikliklerin parçası olabilir. En azından Müslümanların görüşlerinde. Bunlarda biz Müslümanların itikadî önyargıları yoktur. Diğer bir ifadeyle, bakışları dine içeriden bakış değildir. Bu bakımdan biz Müslümanların hassasiyetlerini taşımazlar. Müslümanlar için mukaddes olan şeyler onlar için kutsal değildir. Bu söylediğim, bunların İslamî eserlere tarafsız baktıkları anlamına gelmez. Müsteşrikler konusunda eleştirilebilecek olan, biz Müslümanların varsayım ve kabullerine aykırı yargılara sahip olmalarıdır. Mesela İslam Peygamberi'nin Allah'ın seçilmiş resulü olmadığı ve Kur'an'ın ilahî mahiyeti bulunmadığı önyargıları vardır. Onlara göre Kur'an beşerî bir kitaptır. Beşerî bir kitap olduğu için de mecburen vahiy değildir, değişip başkalaşmaya açıktır, üslup ve tarzında çelişkiler vardır. Goldziher şöyle der: "Mekkî ve Medenî sureler arasındaki farka bakın. Mekkî ve Medenî sureler arasındaki fark, Kur'an'da çelişki ve sıkıntının vaki olduğuna örnektir." Biz Müslümanlar Kur'an'daki surelerin bir bölümünün Mekkî ve diğer bölümünün de Medenî olduğunu biliriz. Mekkî sureler hacim ve uzunluk, üslup, mesaj ve muhteva bakımından kaçınılmaz biçimde birbirinden çok farklıdır. Aralarında fark bulunması da tabiidir. Peygamber onüç yıl Mekke'de zaafiyet şartlarında yaşadı. Bu onüç yılda sabır, vazgeçme, affetme ve direnç gösterme ayetleri geliyordu. Medine'ye gittikten sonra Müslümanlar güç ve kudret kazandı. Böyle olunca orada hudud, şeriat, kanun ve cihad ayetleri nazil oldu. Biz Müslümanlar bu farklılık nedeniyle Kur'an'da çelişki bulunduğundan bahsetmeyiz. Bilakis Kur'an'ın, en azından bir bölümünün zaman ve mekânın şartlarına uygun olarak indiği bir kitap olduğunu söyleriz. Esas itibariyle bu konuda nüzul sebebi nesneldir.

¹ Forgotten Witness: Evidence for the Early Codification of the Qur'an (Çev.)

Onlar, Kur'an'ı beşerî bir kitap ve Peygamber'i en çok sosyal reformist gördükleri kendi önyargılarıyla ilahî vahyin ürünü ve İslam Peygamberi'nin mucizesi olan bir kitabı tahlile kalkışıyorlar. Bunların dikkate almadığı şey, bu semavî kitabın mucize özelliğidir. Kadim kaynaklara başvurdukları ve bunun da Kur'an çalışmalarının güzel tarafı olduğu doğrudur. Fakat kaynaklardan üstün olanı bilebilecek ve onlara kategorilendirebilecek durumda değillerdir. Ehl-i Sünnet'in en sahih kitabı olan Sahih-i Buharî onlar için Taberi Tarihi veya Taberi Tefsiri seviyesinde başvuru kaynağıdır. Halbuki Müslümanlar bunları kategorilere ayırır. Mesela Taberi Tarihi'nin İsrailiyatla dolu olduğunu söylerler. Ama bir müsteşrikin böyle bir hassasiyeti yoktur. Bu kaynakların rivayetlerine müracaat ettiklerinde de bu rivayetlerin karışık ve sorunlu olduğunu görürler. Mesela Kur'an'ın toplanması konusunda ihtilafli, çelişkili ve çatışma halinde çok sayıda tarihsel rivayet vardır. Müslümanlar bu konuda rivayetleri ortada çelişki kalmayacak şekilde mantıksal olarak uzlaştırmaya odaklanırlar. Mesela Kur'an tarihi üzerinde çalışan bir Müslümanı düşünün, Kur'an'ın Peygamber zamanında toplandığını aktaran haberler görür. Kur'an'ın Ebubekir, Osman ve Ali b. Ebi Talib zamanında toplandığından bahseden haberlerle karşılaştığında çelişki tuzağına düşmeden bu dört çeşit bilgiyi uzlaştırabilir ve ortak bir tahlile ulaşabilir mi? Müslüman muhakkikler kendileri için böyle bir ödev farzetmişler ve bu haberlerin mantıken uzlaştırılabileceğine inanmışlardır. Kur'an'ın toplanmasının her dönemde bir realiteye dönük olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ama eğer farklı rivayetleri mantıksal olarak uzlaştıramıyorlarsa, çaresiz, bir hadisi diğer hadise tercih ederler. Yani tadil ve tercih ehlidirler.

Bu nedenle müsteşrikler ne muhtelif rivayetleri uzlaştırma hassasiyetine (bir Müslüman seviyesinde) ne de bir karineyi tenkit hassasiyetine, dolayısıyla da bir karineyi diğerine tercih etme hassasiyetine sahiptir. Onların kural olarak böyle duyarlılıkları yoktur. Bunların fikir ve inançlarını okuduğumuzda ilk bakışta Kur'an'ın tarihinde ne kadar da çelişki bulunduğunu düşünürüz. Ebubekir'in mi yoksa Zeyd b. Sabit'in mi, yahut Ali'nin (a.s) mi, ya da Peygamber'in (s.a.a) mi, yoksa Osman'ın mı Kur'an'ı topladığını anlayamayız. Müsteşriklerin araştırmaları kafamızı karıştırır. Çünkü bütün ihtimalleri bir tek şekilde ele alır ve okuyucunun önüne koyarlar. Bazı zamanlar görüş belirtir, bazen de görüş belirtmezler.

Peki, müsteşrikler karşısında bizim vazifemiz nedir? Tüm düşünce ve enerjimizi müsteşriklerin görüşlerini eleştirmeye sarfetmemeliyiz. Zira bir şeyle haddinden fazla uğraşmamız uygun olmayabilir. Birinci derecede görevimiz Kur'an'ı olduğu şekliyle sunmaktır. İmam Rıza (a.s) bir hadiste "رحم الله من يحيى أمرنا" buyurur. Yani "İşimizi ihya eden kimseye Allah rahmet etsin." İşi ihya etmenin nasıl olacağı sorulduğunda şöyle buyurur:

"İlimlerimizi iyi öğrenen ve Kur'an'ı doğru nakleden kimse. İnsanlar söz ve mantığı-mızın güzellikleri arasında yer alırsa kesinlikle bizi takip etmiş olur."

Vaktimizin yarısını müsteşriklerin sorun ve tahlilleriyle uğraşmaya, kalan yarısını da Kur'an'ın mantıksal beyan ve sunumuna ve onun güzelliklerine ayırmamız gerektiğini söyleyebilirim.

Bu nedenle iki görevimiz var: Biri, Kur'an'ı olduğu gibi ve olması gerektiğine inandığımız şekilde tanıtmamız ve dünyayı Kur'an'a davet etmeye zemin hazırlamamızdır. (Kur'an'ı Müslümanlar tercüme etmeli ve sunmalıdır. Çünkü Müslümanların İslamî hassasiyet ve gayreti vardır ve sapkın bir bilgiyle tahlil edilmemesine dikkat eder.) Enerjimizin yarısı müsteşriklerin inancını tanımaya ayrılmalı ve o inancın prensiplerine odaklanılmalıdır. Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in mucizesi olarak meydan okumakta ve benzerini getirmeye çağırılmaktadır. Bu meydan okuyuş günümüzde de güçlü biçimde yerinde durmaktadır. Bizim Kur'an'a bakışımızın mucize olması ile bir dâhinin düşüncesinin ürünü olması arasında büyük fark vardır. Bu, Kur'an'a karşı iki çeşit tutumdur. Bu nedenle müsteşriklerin fikirlerini ve o fikirlerin prensiplerini tanımalı; onların araştırma, temellendirme ve çıkarım yöntemlerini inceleyip konu konu eleştirmeliyiz. Tabii ki günümüzde bu iş oldukça etkilidir. Çünkü tekfir, tard ve sansür devri geride kalmıştır. Teoriyi çıplak haliyle ele almak, temellerine bakmak, analiz etmek ve mantuksal eleştirisini yapmak gerekir.

Sunucu:

Girişte söylediğim gibi, şarkiyatbilimin son döneminde veya ikinci dünya savaşından sonra başlayan dördüncü devrede müsteşriklerin İslam'a bakışı bir miktar incelmış ve eski maksatlı görüş, yerini daha ılımlı ve yumuşak ifadelere bırakmıştır. İslam kelimesini kullanmaktan bile kaçınan ve "Muhammed'in ekolu" ifadesini kullanan önceki müsteşrikler şimdi İslam kelimesini tercih ediyor. Günümüzde Kur'an, dinî metin mesabesinde inceleme ve araştırmaya konu ediliyor. Müsteşriklerin Kur'an Ansiklopedisi'ne de yansıyan yeni yaklaşımı nispeten bu yeni tutumu gösteriyor. Hadis bahsinde de geçtiği gibi, hadisleri tümüyle sorgulayan çoğunluktaki müsteşrikler yeni teorilerinde müşterek râviyi ve hadisin silsile kökünü bulabilmek için hadisin tarihsel eleştirisine yönelmiş durumdadır.

Bu nedenle Dr. Zemanî'den bu konunun devamında müsteşriklerin yeni görüşlerinin bir listesini çıkarmasını rica ediyorum.

Dr. Zemanî:

Müsteşriklerin Kur'an'a dair yazdığı en yeni kitap "The Encyclopedia of Qoran"dır. Yani "Kur'an Ansiklopedisi". Çalışmanın 5 cilt olarak yayınlanması ve Leiden'de yapılması öngörüldü. Jane Dammen McAuliffe hanım, bu Kur'an çalışmasının direktörlüğünü üstlendi. Yüzlerce müsteşrik onunla mesai arkadaşlığı yapıyor. Çalışma şu anda iki dilde basıldı. Tıpkı İslam Ansiklopedisi gibi diğer dillere de tercüme edilmesi planlanıyor. Müsteşriklerin olumlu özelliklerinden birinin azimleri olduğuna ilişkin sözünüzü destekliyorum. Bizim için de dert olan, ekser Müslümanların (ister üniversiteli olsun, ister medreseli) detaylı araştırma işine çok az yönelmesidir. Güzel çalışanların sayısı azdır. Muazzam Biharu'l-Envar koleksiyonunun sahibi Allame Meclisî veya Allame Tabatabaî gibi şahsiyetler istisnadır. Üniversitelerde ve medreselerde gerçekleşen işlerin çoğu belli bir konuda ve kısa ömürlüdür. Ağır ve detaylı çalışmalar çok az yapılıyor. Leiden baskılı İslam Ansiklopedisi bir toplulukla gerçekleştirilen ağır işlerdendir. Üstelik de İran İslam Cumhuriyeti'nde ansiklopedi yazımının yaygınlaştığı zamanımızda değil, bilakis yaklaşık

bir asır önce birkaç ciltlik ansiklopedi yazdılar. Dünyada üç dilde, İngilizce, Fransızca ve Almanca yayınlandı. Müsteşrikler dünyada İslam'ın öğretmeni oldular. Yani onlar bizim İslam'ımızı kendi anladıkları ve istedikleri şekilde dünyaya öğrettiler. Hâlâ da Leiden'in İslam Ansiklopedisi, İslam hakkında yazılmış ansiklopediler arasında baş roledir. Bu bizim için büyük bir zaaftır. Neden başkalarının çalışmaları İslam'ın tebliğ ve tanıtımını üstlenecek kadar az çalışıyoruz? Leiden'in Kur'an Ansiklopedisi'ndeki bazı makaleleri inceledim ve yazarların farklı olduğunu gördüm. Bazı yazarlar insafılı çalışmışlar. Mesela biri McAuliffe'nin Hz. Fatma (a.s) hakkındaki makalesiydi. Çok iyi bir makaledir. Bir başkası diğer bir mevzudaydı ve gayet iyiydi. Elbette ki ilmî açıdan çok güçlü değildi. Burada onların çalışmalarının bilimsel ve metodik olduğunu söyleyen dostlarımızın sözlerine eleştirim olacak. Ben müsteşriklerin bilimsel olduğu kanısının genelleştirilmesini kabul etmiyorum. Çünkü Kur'an Ansiklopedisi'nde gördüğüm sözkonusu birkaç makalenin yüzde doksanı ilmî seviyenin altındaydı. Şu anda Kum'da yazılan ansiklopedi ondan çok daha güçlüdür. Mesela Kur'an Ansiklopedisi'nin otuz sayfası eski dönemlerdeki tefsire tahsis edilmiştir ama ele aldığı konular zayıftır. Makale yazarı sözlerini Nöldeke gibi başka Batılı yazarlara dayandırmıştır. Bunlar onlar için senet olmaktadır. Allah nasip ederse bu eleştirilerimi ileride Leiden Kur'an Ansiklopedisi'nin makalelerine tenkid olarak bir kitap veya makale şeklinde yayınlayacağım.

Makalelerde gördüğüm üçüncü eksen bazı yazarların maksatlı ve gazezkâr olmasıydı. Yani makaleyi İslam'a veya Kur'an'a ya da İslam Peygamberi'ne darbe vurma kastıyla yazmışlardı. (Yahudilerin bu konudaki rolü daha fazladır.) Leiden Kur'an Ansiklopedisi'nde "Hadis ve Kur'an" başlıklı bir makale var. Orada birkaç sayfa Müslümanların Kur'an'ı tefsir için hadisten istifade ettiklerine ayrılmış. Bu doğru. Nüzul sebeplerine de başvururlar. Bu da doğru. Ardından nüzul sebepleri hakkında izahat veriyor. İçinde İslam ümmeti arasında çok bilinen ve önem atfedilen nüzul sebepleri de var. İki örnek zikrediyor. (Bütün bu nüzul sebepleri arasından iki örnek.)

1. Aişe'ye iftira ve onun aykırı bir işle suçlanmasıyla ilgili ayet.

2. Necm suresinin ilk ayetleri. Yahut şeytan ayetleri.

Kimse bu yazarın cahil olduğunu söyleyemez. Yazar kendi sözünü onlarca nüzul sebebi kitabına dayandırıyor. Devamında sadece İslam'ın aleyhinde değil, Şia'nın da aleyhinde çalışıyor. Diyor ki: "Ehl-i Sünnet kuşkusuz Aişe'yi temize çıkarmıştır. Ama bu mesele İslam mezhepleri arasında ihtilaf konusudur." Yani Şia Aişe'nin suçlu olduğuna inanıyor. Bu tam bir yalandır. Leiden kütüphanesinde az kaynak yok. Orada kitaplarımızdan 10.000 yazma nüsha mevcuttur. En son 10 cilt basıldı. Orada kaynak sayısının az olduğu söylenemez. Bunun gibi pek çok konu var.

Müsteşriklerin parmak bastığı önemli mevzulardan biri de Kur'an'ın nereden geldiğidir. (Vahyin ve Kur'an'ın kaynağı nedir?). Pozitivist ve deneyselci prensiplere göre konuşan müsteşrikler diyor ki, sözleri kolayca kabul edemeyiz, karine ve şahit isteriz. Peygamber'in hayatıyla ilgili hadisler hakkında da "Bu hadislerin hiçbiri bizim açımızdan makbul değildir" diyorlar. Neden?! Çünkü tarihte zikredilen hadisler Peygamber'in

hayatını ispatlayamaz. Bütün hadislerin yalan olma ihtimalini gündeme getirirler. Sözde işi sıkı tutan, bilimsel ve metodik çalıştıkları pozunu veren bu beyefendiler vahyin kaynağı konu olunca basitçe Peygamber'in bu ayetleri Varaka b. Nevfel'den aldığı yönünde görüş bildiriyorlar. Oysa Peygamber-i Ekrem (s.a.a) Varak b. Nevfel'i bir kez görmüştür. Hatta tarihçiler, vuku bulmamış olma ihtimali nedeniyle bu görüşmeye bile şüphe ve tereddütle bakarlar. Ayrıca Varaka b. Nevfel'in kendisi bunca meseleyi bilmiyordu ki Peygamber (s.a.a) ondan öğrenmiş olsun. Hatta Kur'an'daki mevzuların birçoğu Varaka b. Nevfel'in düşüncelerine aykırıdır. Bunlara cevap verirken diyorlar ki, Peygamber (s.a.a) dehasıyla onları değiştirdi. Onlara dâhi olduğunu nereden bildiklerini soruyoruz, tahmin ettiklerini söylüyorlar. Çünkü anlayışı güçlü biriymiş. Peki ama tahmin hüküm vermede delil olur mu? Biz bunların deha ürünü olmadığını ve dahilikten daha yüce bir durum bulunduğunu ispatladığımızda (Peygamber'in geleceğe ilişkin Kur'an'da geçen öngörülere dahililiğin gücü yetmez. Buna ilaveten bireyin kendisi hep dahi olmalıdır, kırk yaşında aniden dahi olunmaz.) Delirdiğini, kendini kaybettiğini de söylüyorlar. Netice itibariyle bu iddiaların metodik çalışmayla bağdaşan şeyler olmadığını net biçimde söyleyebilirim.

Diğer bir nokta, müsteşriklerin önyargısının olmadığı belirtildi. Benin kanaatim tam aksinedir. Onlar sadece önyargılı olmadıkları edasıyla davranıyorlar. Müslümanlar Peygamber'in peygamber ve Kur'an'ın vahiy olduğunu farzediyor. Onlarınsa önyargısı baştan Kur'an'ın semavî olmadığı ve İslam Peygamberi'nin peygamber olmadığıdır. Bundan sonra ayetlerin nereden geldiğini açıklamaya çalışıyor ve bu konuda on tane teori ortaya atıyorlar. Onun peygamber ve Kur'an'ın vahiy olamayacağını söylüyorlar. Biz de diyoruz ki, eğer vahyin mümkün olmadığını iddia ediyorsanız İsa'ya (a.s) vahiy kabul edip İslam Peygamberi'ne kabul etmemek nasıl oluyor? Müsteşriklerin düşünce ve metodlarında mevcut bulunan bu gibi çelişkilere örnekler çok sayıdadır.

Sunucu:

Sayın Cumhurbaşkanı, konuşmasında, müsteşriklerin olumlu metodlarından istifade etmek ve metodik biçimde onların hatalarını eleştirmek gerektiğini beyan etmişti. İrşad Bakanlığı gibi bağlı kurumlar ve diğer müesseselerden talebimiz, merkezler kurarak müsteşriklerin eserlerini tanıma ve tenkide zemin hazırlamalarıdır.

İzleyici Sorusu:

Müsteşriklerin görüşlerini tahkik ve tenkit için toplantılar ve paneller düzenleniyor mu? Müsteşriklerin görüşlerinin gençler arasındaki, özellikle üniversite öğrencileri üzerindeki nüfuzu dikkate alınırsa müsteşriklerin görüşlerinin ciddi biçimde ele alınması ve eleştirilmesi üniversitelerimiz ve medreselerimiz için bir zaruret değil mi?

Dr. Zemanî:

Elbette ki. Benim kanaatim, bu zaruret çok temel bir zorunluluktur. "El-Müsteşrikun ve'l-İslam" kitabının müellifine, yani "Fi Zilali'l-Kur'an" tefsirinin yazarı ünlü Seyyid

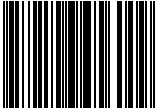
Kutub'un kardeşi Dr. Muhammed Kutub'a üç yıl önce Mekke'de evine gittiğimde en son yazdığı kitabın ne olduğunu sormuştum. "El-Müsteşrikun ve'l-İslam" cevabını verdi. Dedim ki: "Buna neden gerek var? Seksen sene sonra bu mevzuya girdiniz?" Şöyle dedi: "Müsteşriklerden yana bir kaygım yok. Çünkü bir gayri Müslim İslam hakkında kitap yazdığı ve Müslümanların geneli onu okuduğunda yazarının müsteşrik olduğunu bilirler. Zihinsel olarak gardını alır, ondan etkilenmez ve kitabı eleştirel gözle okurlar. Fakat müsteşriklerin İslam ümmeti içindeki askerlerinden kaygılıyım. Yani müsteşriklerin sözlerini öğrenen, ondan haz alan, o fikirlerin gayet temiz olduğunu düşünen ve sonra da üniversite sınıflarında ve yazdıkları kitaplarda müsteşriklerin Kur'an ve İslam tahlillerini dile getiren sözde yazarlar, konuşmacılar ve aydınlardan. Müslüman gençler ve halk kitleleri onu Müslüman bildiğinden ondan endişelenmez, bunun yeni bir analiz olduğunu düşünür, sakince ve kolaylıkla o fikirleri kabul eder."

Umarız bir gün İslam'ın hak ve hakikati tüm dünyayı aydınlatacak, İslam'ın tevhidî ve kurtarıcı mesajları tüm dünyaya yerleşecektir.

Misbah

ISLAMIC THOUGHT AND RESEARCH MAGAZINE WINTER 2020 VOL. 9 NO. 16

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

جامعة
المصطفى
العالمية
تسليطكوكى تركية

Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University